OKUPAČNÝ REŽIM NA ÚZEMÍ BIELORUSKA V ROKOCH DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

Luciána HOPTOVÁ

Nemeckým útokom na ZSSR sa začala jedna z najkrvavejších etáp vo vývoji Bieloruska Táto etapa postihla takmer celé bieloruské územie a všetkých jej obyvateľov. Postup nemeckého vojska územím Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky bol veľmi rýchly. BSSR nedokázalo dlhšiu dobu odolávať útokom armádnej skupiny Stred. Už ôsmy deň od napadnutia, teda 30. júna 1941, obsadili nemecké vojská hlavné mesto Bieloruska - Minsk a v priebehu leta, od júla do augusta 1941, získali kontrolu nad celým jeho územím.

Útok nemeckých vojsk na ZSSR znamenal rozvrátenie sovietskej správy na území Bieloruska. Nemci zavádzali na území Bieloruska „nový“ fašistický poriadok, pre ktorý bol charakteristický krvavý teror, genocída a násilné zverstvá nad obyvateľstvom Bieloruska. Nemecké vojská postupovali pri okupácií Bieloruska v súlade s tajným plánom Ost[1], v ktorom sa predpokladalo, že v priebehu budúcich 30 rokov prinútia násilne vysťahovať 2/3 obyvateľstva za Ural, z toho 75% z Bieloruska, 10 – 15% obyvateľov ponemčia, ostatných obyvateľov plánovali zabiť alebo ich prinútiť pracovať ako lacnú pracovnú silu pre nacistické Nemecko. V súlade s plánom Ost sa do Minska malo presťahovať 50 tisíc Nemcov a v meste malo ostať len 100 tisíc miestnych obyvateľov.[2] Plán Ost ustanovil 3 základné princípy politiky Nemeckej ríše na obsadenom území – vládnuť, rozkazovať a vykorisťovať. V pláne bolo zakotvené:

„ Železným princípom musí byť a ostať po veky vekov: nikto okrem Nemca nemôže nosiť zbraň!
...Len Nemec môže vlastniť zbraň, nesmie ju mať žiaden Slovan, Čech, Kazach ani Ukrajinec!
....Z privlastnených východných území si urobíme rajský sad. Oni sú pre nás životne potrebné...
....Kto len krivo pozrie na Nemca, môže byť zastrelený.

[1] Návrh plánu Ost bol 25. mája 1940 predložený A. Hitlerovi, ktorý ho následne schváli ako smernicu. Plán Ost – General plan Ost sa spočiatku týkal iba Poľska, neskôr bol rozšírený aj územie Sovietskeho zväzu. Vlastný text plánu Ost nebol nájdený.
[2] *Velikaja otečestvennaja vojna Sovetskogo naroda. (V kontekste vtoroj mirovoj vojny.)* Minsk: Bieloruska nauka, 2008, s. 123.

...Obyvatelia sú povinní vedieť: každý kto nepracuje na Nemcov bude zastrelený, a každý malicherný priestupok bude potrestaný.“ [3]

Na rozkaz Adolfa Hitlera boli na okupovaných územiach vytvárané ríšske komisariáty[4]. Medzi prvými, ktorý vznikol, bol ríšsky komisariát Ostland. Sídlom Ríšského komisariátu Ostland sa stalo mesto Riga. Vodcom ríšskeho komisariátu Ostland, ako aj ríšskeho komisariátu Ukrajina, sa stal ríšsky komisár H. Himmler. Ríšske komisariáty sa následne ďalej delili na generálne komisariáty, a tie na okruhové komisariáty. Výnimkou nebol ani Ostland, ktorého súčasťou boli generálne komisariáty Estónsko, Lotyšsko, Litva a Bielorusko.

Zo správneho hľadiska sa Generálny komisariát Bieloruska delil na 10 okruhových komisariátov – Baranovičovsky, Vilejsky, Gancevičsky, Gluboksky, Lidsky, Minsky, Novogrudsky, Slonimsky, Slucky a Minsk. Generálny okruh Bieloruska predstavoval 1/3 Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky. Do Generálneho komisariátu Bielorusko bolo začlenených 68 zo192 predvojnových okresov Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky. Zvyšná časť okresov bola pripojená k ríšskym komisariátom Ukrajina a Litva. Najvyšším výkonným orgánom komisariátu bol Generálny komisariát Bieloruska so sídlom v Minsku. 17. júla 1941 bol do funkcie generálneho komisára Generálneho komisariátu Bieloruska menovaný Adolfom Hitlerom Wilhelm Kube. Po vymenovaní do tejto funkcie, zaslal Wilhelm Kube Adolfovi Hitlerovi ďakovný telegram, v ktorom stálo: „ *Pre mňa sa tento deň stal najvýznamnejším dňom v mojom živote. Pre moju hrdinskú manželku to bol šťastný deň v jej živote. S poslušnosťou a vernosťou obaja ďakujeme Vám, môj Führer!“* [5]

V Generálnom komisariáte Bielorusko stanovili nemeckí predstavitelia na čele s Wilhelmom Kubem nový poriadok – politiku genocídy miestneho obyvateľstva a rozkrádania materiálneho bohatstva. Na okupovanom území uskutočnili Nemci sčítanie obyvateľstva, zakázali činnosť všetkých organizácií, uskutočňovanie schôdzi, pristúpili k likvidácií komunistov, komsomolcov, aktivistov sovietskej vlády a taktiež Židov, cigánov a fyzicky slabých ľudí.[6] Taktiež bola obmedzená aj sloboda pohybu na verejnosti vo večerných hodinách v mestách Generálneho

---

[3] *Velikaja otečestvennaja vojna Sovetskogo naroda. (V kontekste vtoroj mirovoj vojny.)* Minsk: BGU, 2004, s. 118-119.

[4] Z hľadiska správneho usporiadania malo územie Sovietskeho zväzu pozostávať zo štyroch ríšskych komisariátov – Ostland, Ukrajina, Moskovsko a Kaukaz. Vzhľadom na intenzívny odpor Červenej armády, ríšske komisariáty Moskovsko a Kaukaz neboli zriadené.

[5] Černje mify Wilhelma Kube [online]. [cit. 2010-4-4]. Dostupné na internete: http://www.minsk-old-new.com/minsk-3000.htm

[6] BRIGADIN, P. I.: *Istorija Belarusi v kontekste evropejskoj istoriji.* Minsk: GIUST BGU, 2007, s. 253.

komisariátu Bielorusko. Napríklad v nariadení W. Kubeho z 20. októbra 1941 bolo ustanovené: *„Obmedziť dobu pohybu v mestách Generálneho komisariátu Bielorusko od večera do rána. Občania, ktorí budú v tejto dobe bez vážnej príčiny prichytení na ulici, budú vojenským súdom zastrelení... V prípade návštevy divadelného alebo kultúrneho podujatia je potrebné obstarať si osobitné povolenie“* [7]

Spolupráca s nemeckými okupantmi bola jedným z charakteristických znakov okupačnej správy Bieloruska. Na podnet generálneho komisára Wilhema Kubeho vznikali na území Generálneho komisariátu Bielorusko viaceré organizácie, zväzy a spolky, ktorých hlavným cieľom bolo podpora nacistickej správy a zničenie domáceho odboja a partizánskeho hnutia. Jednou z prvých organizácií, ktorá vznikla na území okupovaného Bieloruska, bola Bieloruská národná svojpomoc (22. októbra 1941). V každom okruhu generálneho komisariátu mala Bieloruská národná svojpomoc oddelenie, na čele ktorého stál predseda menovaný okružným komisárom. Hlavným cieľom činnosti Bieloruskej národnej svojpomoci boli otázky vzdelávania a kultúry.[8] Vodcovia Bieloruskej národnej svojpomoci sa snažili aj o vytvorenie vojenských oddielov. 29. júna 1942 so súhlasom generálneho komisára Wilhema Kubeho vznikol Bieloruský oddiel domobrany, do čela ktorého sa postavil Ivan A. Jermačenko. V Bieloruskom oddiele domobrany ako Wilhelm Kube, tak aj Ivan A. Jermačenko videli budúce bieloruské vojsko určené na boj s partizánskym hnutím.[9]

Nemci sa snažili získať „ na svoju stranu“ aj bieloruskú mládež. V dôsledku tejto skutočnosti, bol na podnet generálneho komisára Wilhema Kubeho 22. júna 1943 vytvorený Zväz bieloruskej mládeže. Išlo o symbolický dátum, teda presne dva roky od napadnutia Sovietskeho zväzu Nemeckom. O vznik Zväzu bieloruskej mládeže sa pričinili spomedzi Bielorusov predovšetkým M. Gaňko a N. Abramová, ktorí v prvých troch mesiacoch aktívne agitovali bieloruskú mládež pre vstup do zväzu. Bieloruská mládež, ktorá nesúhlasila so sovietskou republikou, ale stotožňovala sa s politikou Nemecka, hromadne vstupovala do Zväzu bieloruskej mládeže. Do zväzu mohli vstúpiť len chlapci a dievčatá bieloruskej národnosti vo veku 10 – 20 rokov. Zväz bieloruskej mládeže sa aktívne podieľal na cvičení a školení svojich členov a kádrov v špeciálnych školách, ktoré boli otvárané v rôznych častiach Generálneho komisariátu

[7] *Respublika Belarus. Tom 1.* Minsk: Belaruskaja encyklapedyja, 2005, s. 332.
[8] B.V.: Bielorusko v rokoch druhej svetovej vojny. *Bojovník*, roč. IL, 2004, č. 13, s. 3.
[9] Po vzniku Bieloruského oddielu domobrany začali Nemci otvárať kurzy, ktoré pripravovali a vycvičovali vojenských hodnostárov bieloruskej národnosti. Vo viacerých okresoch Nemci propagovali a verbovali miestnych obyvateľov, aby vstupovali do Bieloruského oddielu domobrany.

Bieloruska, napríklad len v Minsku sa pripravovali vyšší hodnostári Zväzu bieloruskej mládeže. Do júna 1944 vstúpilo do Zväzu Bieloruskej mládeže okolo 12 tisíc chlapcov a dievčat a organizácia šírila medzi mladými ľuďmi vedľa vlastenectva i myšlienku nacizmu a antisemitizmu.[10] Okrem Zväzu bieloruskej mládeže, bol na území Bieloruska založený aj Zväz ruskej mládeže, Zväz tatárskej mládeže a Zväz boja proti boľševizmu. Nemeckí okupanti pôsobiaci na území Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky robili všetko preto, aby získali podporu mládeže v boji proti sovietskej moci. Úsilie okupantov, ale nenachádzalo pochopenie zo strany miestneho obyvateľstva, preto sa väčšia časť bieloruskej mládeže aktívne podieľala a spolupracovala v boji proti okupantom.

Ďalším pronemecky orientovaným inštitútom, ktorý vnikol pri Generálnom komisariáte Bieloruska 27. júna 1943, bola Rada dôvery**.** 23. augusta 1943 vystúpila Rada na svojom zasadnutí s požiadavkou, aby civilné obyvateľstvo nebolo v priebehu trestných výprav vystavené represiám.[11] Kým nemeckí armádni dôstojníci boli týmto návrhom doslova pobúrení, tak generálny komisár Bieloruska sa stotožnil s touto požiadavkou. Svojou politikou chcel Wilhelm Kube deklarovať Berlínu neúčelnosť vojny proti civilnému obyvateľstvu Bieloruska. Wilhelm Kube vychádzal totiž z idey, že civilné obyvateľstvo je potrebné „využiť do poslednej kvapky krvi“ a až potom ho odstrániť.

Dôležitým medzníkom v ďalšom vývoji okupačnej správy v Generálnom komisariáte Bieloruska bol atentát na jeho hlavného predstaviteľa (22. september 1943), teda na Wilhelma Kubeho. Za atentát boli zodpovední bieloruskí partizáni, konkrétne Elena Mazanikova a Mária Osipova. Funkciu generálneho komisára po smrti Wilhelma Kubeho vykonával Curt von Cottberg. Po oficiálnom ustanovení do funkcie generálneho komisára začal Curt von Cottberg spolupracovať s miestnym obyvateľstvom – opätovne nadviazal spoluprácu s Bielorusmi, ktorí rozvíjali protisovietsku činnosť už za života Wilhema Kubeho. Curt von Cottberg vykonával nemeckú okupačnú politiku prostredníctvom pronemeckych a antisovietskych inštitúcií a organizácií, ale v oveľa menšej miere ako Wilhelm Kube. Jednou z organizácií, ktorá bola založená na podnet nového generálneho komisára 21. decembra 1943, bola Bieloruská centrálna rada[12], ktorej hlavným cieľom bolo mobilizovať sily bieloruského národa pre boj s partizánmi.

[10] SAHANOVIČ, Hienadź – ŠYBIEKA, Zachar: *Dějiny Běloruska*. Praha: Lidové noviny, 2006, s. 181.
[11] SAHANOVIČ, Hienadź – ŠYBIEKA, Zachar: *Dějiny Běloruska*. Praha: Lidové noviny, 2006, s. 182.
[12] Po útoku Červenej armády sa Bieloruská centrálna rada presťahovala do Berlína. Po roku 1945 pôsobila Bieloruská centrálna rada vo Veľkej Británii a neskôr v Spojených štátoch amerických.

Osobitnú aktivitu na území Bieloruska zohrala Bieloruská krajová obrana (23. februára 1944), v ktorej nemeckí predstavitelia, ako aj Bieloruská centrálna rada, videli budúce národnostné vojsko. Hlavným cieľom oddielov Bieloruskej krajovej obrany[13] bol boj proti partizánom, neoficiálne ale slúžili aj na ochranu armádnych skladov a vojenských zajatcov. Poslednou „akciou" nemeckých okupantov, ako aj prívržencov Tretej ríše na území Bieloruska, bolo zvolanie II. Celobieloruského zjazdu. Zjazd, ktorého uskutočnenie a realizácia bola povolená aj zo strany generálneho komisára Curta von Cottberga, sa konal 27. júna 1944 v Minsku. Zjazdu sa zúčastnilo 1 039 delegátov z Bieloruska, Poľska, Litvy a Lotyšska, ako aj delegáti z Prahy, Berlína, Viedne a Kodane. Na zjazde bola prijatá deklarácia, ktorá vyhlasovala Bielorusko za nezávislý štát v rámci Nemeckej ríše a za jediného predstaviteľa bieloruského ľudu bola označená Bieloruská centrálna rada na čele s prezidentom Radoslavom Astrouskym. Výsledkom II. Celobieloruského zjazdu bola rezolúcia, v ktorej zjazd odsúdil sovietsky režim, žiadal zrušenie zväzového spojenia so Sovietskym zväzom a potvrdzoval akt nezávislosti Bieloruskej národnej republiky z 25. marca 1918.[14] V priebehu zjazdu bol sformulovaný pozdravný telegram, ktorý bol adresovaný ríšskemu kancelárovi Adolfovi Hitlerovi, v ktorom sa doslova uvádzalo: *„ že bieloruský národ bude nekonečne bojovať spolu s nemeckým vojakom proti nášmu spoločnému nepriateľovi – boľševizmu. My sa spoliehame a veríme vo víťazstvo, ktoré pod Vaším velením pri vybudovaní novej Európy prinesie šťastnú budúcnosť slobodnému bieloruskému národu."*[15] V konečnom dôsledku zjazd nepriniesol žiadne výsledky, nakoľko v nasledujúcich dňoch boli Minsk a západné Bielorusko obsadené Červenou armádou.

Ďalším charakteristickým znakom „nového nemeckého poriadku" na území Bieloruska bolo okrem rabovania a vykorisťovania, aj likvidácia židovského obyvateľstva a deportácia Bielorusov na ťažké práce do Nemeckej ríše. Nemeckí okupanti na území Bieloruska zakladali koncentračné tábory, kde boli mučení a väznení tisíce obyvateľov Bieloruska, ktorí sympatizovali so Sovietskym zväzom, ako aj obyvatelia židovskej národnosti z takmer celej Európy. Nemci vytvorili na území Bieloruska systém väzníc, koncentračných táborov a gét, v ktorých bez súdu zadržiavali státisíce ľudí. Na území Bieloruska bolo vytvorených v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny vyše 260 koncentračných táborov. Jedným z prvých koncentračných táborov vytvorených

[13] Vojaci Bieloruskej krajovej obrany, ktorí podporovali politiku nemeckých okupantov na území Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky, odišli po oslobodení Bieloruska do Nemecka a zúčastňovali sa antisovietskej propagandy.
[14] ZAPRUDNIK, Jan: Historical Dictionary of Belarus. London: The Scarecrow Press, Inc., 1998, s. 27-28.
[15] *Velikaja otečestvennaja vojna Sovetskogo naroda. (V kontekste vtoroj mirovoj vojny.)* Minsk: BGU, 2004, s. 126.

na území Bieloruska bol tábor v dedine Drozdy neďaleko Minska. Najhroznejším táborom bol na území Bieloruska Trostenský tábor smrti, v ktorom bolo usmrtených viac ako 206 tisíc ľudí.[16] Len v koncentračných táboroch zahynulo v rokoch 1941 – 1944 viac ako 800 tisíc Židov, z toho 715 tisíc boli bieloruskí Židia.[17] Neslávne známe boli aj bieloruské getá. Na území Bieloruska ich existovalo vyše 150. Najkrvavejším getom bolo Minské geto, v ktorom zahynulo počas troch rokov panovania Nemcov, viac ako 100-tisíc Židov. Minské geto, ktoré bolo jedným z najväčších na území celého Sovietskeho zväzu v rokoch druhej svetovej vojny, sa stalo „prechodným bydliskom" nielen pre tunajších Židov, ale do tohto geta bolo deportované aj židovské obyvateľstvo z Nemecka, Rakúska, Československa, Poľska, Francúzska, Holandska, Maďarska a iných krajín Európy. Centrum Minského geta sa nachádzalo priamo v hlavnom meste a jeho blízkom okolí. V gete mali Židia presne vyznačené domy a ulice, ktoré boli ohraničené drôtmi a kamennými múrmi. Na život v Minskom gete spomínal B. Rudner takto: „ *K obydliam nám slúžili úbohé drevené chatrče, spustošené a zdemolované. Nebolo tu vody, elektriny, sociálneho zariadenia. Prvú noc sme prespali na stoloch. Tento náš nový byt sa skladal z neveľkých miestností, do ktorých bolo umiestnených 18 ľudí. Na jednu osobu pripadal 1 m^2. Podmienky v tábore boli hrozné. Nebolo sa kde umyť, vyprať šatstvo, mali sme nedostatok mydla. Okolo nás bolo veľa myši, hmyzu, ale aj bezmocnosti a hladu. Denná dávka jedla bola vodová polievka s kúskom suchého chleba. Sústavne tu boli nálety lietadiel, ľudí brali aj v noci na práce, veľa z nich sa už nevrátilo.* " [18]

Počas holokaustu v Bielorusku bolo zlikvidovaných viac ako 800 tisíc Židov, pričom tento teror prežilo približne 30 tisíc bieloruských občanov židovského pôvodu. Mnohí sa zachránili iba vďaka úprimnej pomoci ostatných Bielorusov, pričom 700 z nich štát Izrael udelil známe vyznamenanie Spravodlivý medzi národmi, čo zaraďuje Bielorusko podľa počtu týchto vyznamenaní na 8. miesto na svete. Výsledkom okupačnej politiky Nemecka na území

[16] Sekretár Štátneho múzea histórie Veľkej vlasteneckej vojny A. Vankevič vo svojom článku s názvom Obetí bolo oveľa viac z roku 1955 na základe štúdií archívnych materiálov dospel k záveru, že počet obetí v Trostenskom tábore nepredstavoval 206 tisíc ľudí, ale až o 340 tisíc obetí viac, teda až 546 tisíc ľudí. Aj napriek týmto zisteniam, sa väčšina bieloruských historikov prikláňa k číslu 206 tisíc. In: IOFFE, Emanuil: Demografičeskije poteri Belarusi v gody Velikoj otečestvennoj vojny. *Istorija: prablemy vykladanija*, 2007, č. 6, s. 6.
[17] IOFFE, Emanuil: Žertvy strašnoj vojny. *Belaruskaja dumka*, 2007, č.9, s. 163.
[18] TUKALA, Sjargej: Deportacja javrejev Zachodnaj Evropy v Minskaje geta v gady Vjalikaj ajčynnaj vajny. *Vesnik BDU*, 2007, č. 1, s. 27.

Bieloruska boli aj masové hroby civilného obyvateľstva, hospodársky zdevastovaná krajina a silné partizánske hnutie, ktoré bolo rozhodujúcou odpoveďou na nemecký teror.[19]

Použitá literatúra:

AMORT, Čestmír: Plány hitlerovského Německa na zničení Sovětského svazu. *Slovanský přehled*, roč . 67, 1981, č. 4, s. 273-283. ISSN 0037-6922.

BRIGADIN, P. I.: *Istorija Belarusi v kontekste evropejskoj istoriji.* Minsk: GIUST BGU, 2007, 336 s. ISBN 985-6739-54-3.

BROD, Toman: *Pakty Stalina s Hitlerem.* Praha: Naše vojsko, 1990, 144 s. ISBN 80-206-0209-7.

B. V.: Bielorusko v rokoch druhej svetovej vojny. *Bojovník*, roč. IL, 2004, č. 13, s. 3. ISSN 0323-2018.

GORBUNOV, T.: *Sjednocení běloruského národa v jednotném sovětském socialistickém státe.* Praha: Slovanské nakladatelství, 1951, 318 s.

IOFFE, Emanuil: Demografičeskije poteri Belarusi v gody Velikoj otečestvennoj vojny. *Istorija: prablemy vykladanija*, 2007, č. 6, s. 3 - 8.

IOFFE, Emanuil: Žertvy strašnoj vojny. *Belaruskaja dumka*, 2007, č. 9, s. 159 -165. ISSN 0023-3102.

Respublika Belarus. Tom 1. Minsk: Belaruskaja encyklapedyja, 2005, 1040 s. ISBN 985-11-0342-X (T.1).

ŘEZNÍK, Miloš. *Bělorusko.* Praha: Libri, 2003, s. 111. ISBN 80-7277-183-3.

SAHANOVIČ, Hienadź - ŠYBIEKA, Zachar: *Dějiny Běloruska*. Praha: Lidové noviny, 2006, 302 s. ISBN 80-7106-828-4.

TUKALA, Sjargej: Deportacja javrejev Zachodnaj Evropy v Minskaje geta v gady Vjalikaj ajčynnaj vajny. *Vesnik BDU*, 2007, č. 1, s. 26 -30. ISSN 0321-0359.

Velikaja otečestvennaja vojna Sovetskogo naroda. (V kontekste vtoroj mirovoj vojny.) Minsk: BGU, 2004, 278 s. ISBN 985-476-256-4.

Velikaja otečestvennaja vojna Sovetskogo naroda. (V kontekste vtoroj mirovoj vojny.) Minsk: Belorusskaja nauka, 2008, 350 s. ISBN 978-985-08-0886-8.

[19] Počas obdobia vojny zahynul každý tretí Bielorus, teda približne 3 milióny obyvateľov z celkového počtu 9 miliónov obyvateľov a zničených bolo 209 z celkového počtu 270 bieloruských miest a viac ako 9 200 dedín.

ZAPRUDNIK, Jan: *Historical Dictionary of Belarus.* London: The Scarecrow Press, Inc., 1998, 299 s. ISBN 0-8180-3449-9.

Černje mify Wilhelma Kube [online]. [cit. 2010-4-4].Dostupné na internete: http://www.minsk-old-new.com/minsk-3000.htm